

Dr. Köteles Lajos¹

Gondolatok a tudományos intézmények sikerességének társadalmi feltételeiről

KULCSSZAVAK: innováció, új társadalmi erőter, tudásszolgáltató hálózat, helyi társadalom.

ABSZTRAKT: Az Európai Unió a gazdasági-társadalmi fejlődés legfontosabb elemeinek tekinti a régiók fejlődési energiáinak feltárását és az innovációk kibontakoztatását. Ezen folyamatokat a külső és a belső tényezők bonyolult kölcsönhatásai indukálják. Az összekapcsolódó tényezők között a modern rendszerekben meghatározó szerepük van a tudományos és felsőoktatási hálózatoknak. Ezek azonban csak akkor válnak a fejlődés katalizátoraivá, ha megfelelő gazdasági-társadalmi erőter jön létre közöttük.

A szerző a Békéscsabán 1973-ban létrehozott akadémiai kutatócsoport példáján mutatja be a Békés megyében jellemző kölcsönhatásokat, és emiatt részletesen ismerteti a közelmúlt világát.

Bevezetés

A Kondratyev-ciklusok vizsgálatai bizonyítják, hogy minden robbanásszerű fejlődési szakaszt egy olyan időszak előzött meg, amelyben azok a tudományos és technikai eredmények megszülettek, amelyek az átalakításokat kiváltották (Kondratyev 1985; Sípos 1993).

Ilyen szakaszos változások jellemzőek a szellemi élet fejlődésében is – egy-egy megújulási periódus előtt hosszú éveken át a lassú feltöltődés, az új igényeknek való megfelelés keresése a jellemző (Tóth–Nagy 1981; Drucker 1993).

Egy-egy térség szellemi megújulását (társadalmi innovációját) külső és belső tényezők bonyolult kölcsönhatásai indukálják. Dinamikus változások akkor mennek végbe, ha a külső impulzusok megfelelő minőségű és nagyságú belső társadalmi-gazdasági erőforrásra támaszkodhatnak (Gáspár 1998; Bajmócy 2008).

Az is nyilvánvaló, hogy a gyors és mindenre kiterjedő változások olyan gazdasági és politikai paradigmaváltásokhoz kapcsolódnak, amelyek az életműködés egészét átforgató kényszerhelyzeteket teremtenek (Baranyi 1999).

Ilyen sorseseemény volt Magyarországon a világméretű tudományos-technikai forradalom által kiváltott alkalmazkodási kényszer, amely a gazdaságban, a politikában és az államszervezésben is lényeges változtatásokhoz vezetett. Mindezek egyik eredménye egy olyan új erőter kialakulása volt, amelyben a korszerű tudás fontos értéket jelentett. Ez a folyamat Békés megyében is lezajlott.

¹ Dr. Köteles Lajos, Főiskolai tanár, Szent István Egyetem Egészségtudományi és Környezet-egészségügyi Intézet, Gyula

1. táblázat. Az információs technológia ciklikus változásai

Ciklus száma	Ciklus elnevezése	Tartama	Fő információ-hordozó	Előállítás módja	Jellegzetes sajtótermék	Példányszám	Ár	Hozzáférhetőség
I.	skolasztika	~200 év	pergame n	kézi másolás	kódex	néhány	nagyon drága	a lakosság néhány ezreléke
II.	renewszánsz	~200 év	rongy alapanyagú papír	betűmet-szésen alapuló könyvnyomtatás	nyomtatott vallási és világi művek	néhány száz	drága	a lakosság néhány százaléka
III.	felvilágosodás	~200 év	cellulóz alapanyagú papír	gyors sajtó	nemzeti nyelvű vitairatok	néhány száz	viszonylag olcsó	a lakosság néhány tucat százaléka
IV.	polgárosodás	~200 év	végtelemített papírszalag	rotációs sajtó	hírlap, könyv	elvileg nincs felső határa	olcsó	a lakosság egésze
V.	poszt-indusztriális korszak	-	info-kommunikációs technológia	műholdas távközlés	internet	nincs felső határa	olcsó	a lakosság egésze

Forrás: Bródy A. (1994) alapján, az V. saját kiegészítés.

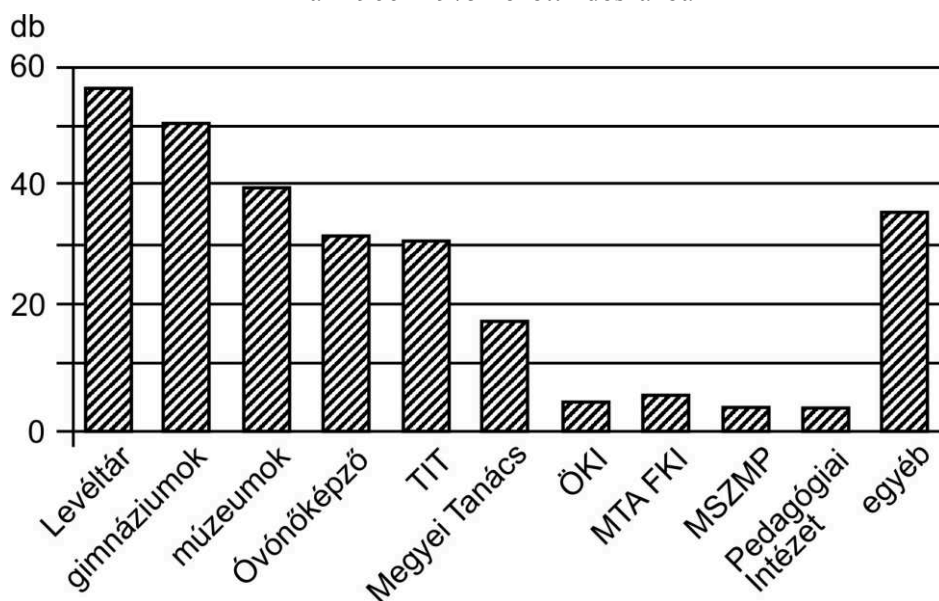
A Békés megyei szellemi élet fejlődésének jellemzői

Az itteni átalakulás sajátossága, hogy az egy ideig a tradicionális úton haladt. A kulturális élet felpézsdülése, a könyvkiadások, a Békési Élet működése az újrateremtődött humán értelmiség reakciója volt a változásokra (Becsei 1986; Becsei-Köteles 1982, 1983) (1. ábra).

A nagyüzemi mezőgazdaság létrehozása volt a fordulópont a szellemi fejlődésben is, amikor annak tudományos bázisát is létrehozták a megyében. A megerősödő nagyüzemek társadalmi és innovációs hatásai tevődtek át a reálfolyamatok világára (Schlett 2004) (2. ábra).

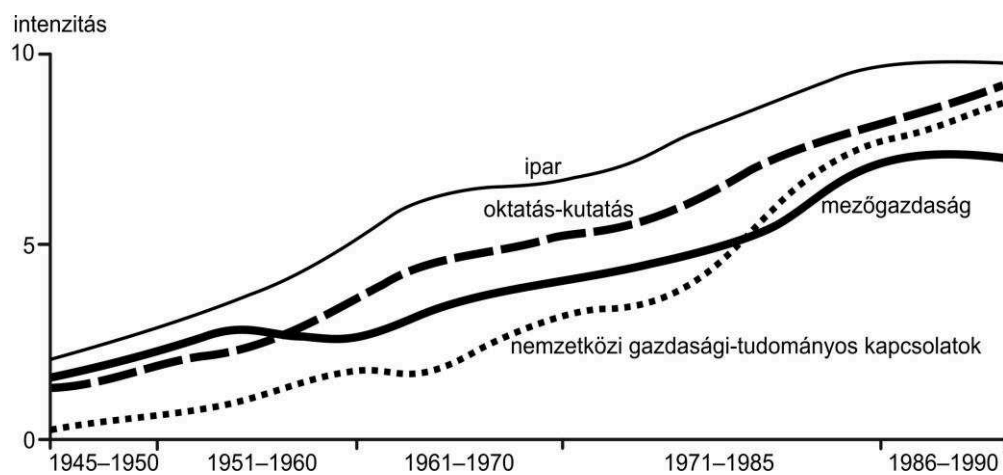
A mindent átható változásokban döntő szerepe volt a helyi társadalom vezető csoportjainak, amelyek az általuk irányított sajátos társadalmi érdek- és értékrendszeren keresztül „átszűrtek” a változásokat (Köteles 2006) (3. ábra).

1. ábra. A Békési Életben megjelentetett tanulmányok számai intézmények szerint az 1966–1975 közötti időszakban

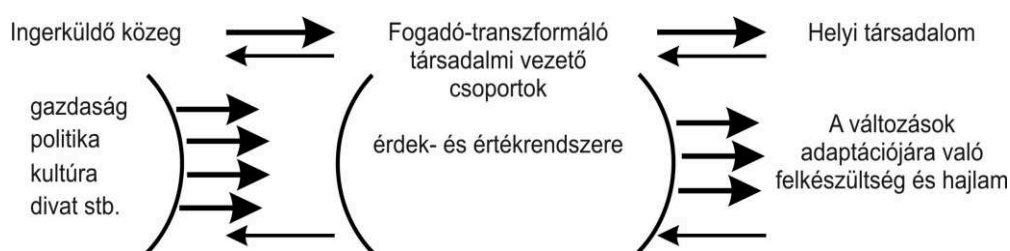
Forrás: A Békési Élet bibliográfiája alapján saját szerkesztés.

2. ábra. A modernizációs tényezők fejlődése Békésben

Forrás: Saját szerkesztés.

3. ábra. Az innovációt is meghatározó társadalmi működés rendszere

Forrás: Saját szerkesztés.

A tudományos intézmények tevékenysége

A megye új fejlődési lehetőségeinek kutatásában és feltárásában döntő szerepe volt az MTA Békéscsabán létrehozott kutatócsoportjának. Anélkül, hogy az alapítók (Tóth József, Becsei József és Enyedi György) szerepének fontosságát kisebbbíteniénk, hangsúlyozni kell, hogy a kiemelkedő siker körülményeit az akkor különösen kedvező megyei társadalmi-politikai és gazdasági környezet teremtette meg. Ebben épült bele az intézet tevékenysége, elsősorban azzal, hogy összekapcsolódtak a tudomány és a gyakorlat szakemberei, és számos más formában is új típusú kapcsolatok alakultak ki a helyi társadalommal (Rakonczai–Tóth 1981; Tóth 1983; Simon 1983; Köteles 2010).

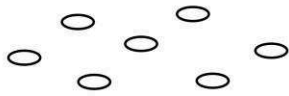
Ennek az új kapcsolatnak a szervezeti kifejeződése volt a megyei tanács keretében létrehozott „hivatásos” tudományszervező centrum, a Tudományos-Koordinációs Szakbizottság is.

A koordinációs céllal létrehozott szervezet funkciói fokozatosan megváltoztak – a hagyományos tudományszervezéstől az alternatív megyefejlesztési koncepció összeállításáig, a megye menedzseléséig, a nagy esélyeket hordozó környezetvédelmi mintamegyévé fejlesztési koncepció létrehozásáig. Mindezek azonban szertefoszlottak a rendszerváltás nyomán (Köteles 1988, 1999; Köteles–Rakonczai–Baukó–Simon–Blahut 1988).

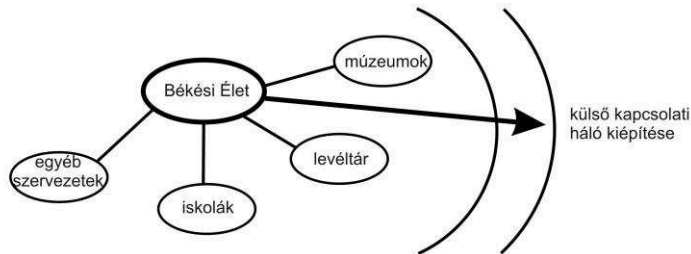
A *rendszerváltás* alapvetően megváltoztatta a tudományos kutatások társadalmi-gazdasági feltételeit is. Ez a folyamat egy *sokszereplős, multidimenzionális társadalmi-gazdasági térben* ment végbe. Mivel az innovációs tényezők állapota egy adott időszakban egy körülhatárolt térségben külön-külön is értékelhető, az *innovációs környezet állapota* a különböző korszakokban is összehasonlítható (2. táblázat).

4. ábra. A szellemi innovációs folyamat szakaszai Békés megyében az 1960–1985 közötti időszakban

1. szakasz: szétszórtnan működő szellemi centrumok kialakulása, alkalmi együttműködés

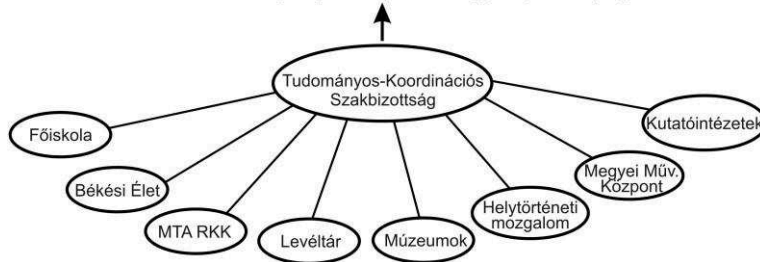
2. szakasz: a Békési Élet szellemi integráló-koordináló hatásai

3. szakasz: az alkalmazott tudományok megerősítése, új hálózati központok kialakítása

4. szakasz: a szervezett tudományirányítás kiépülése, megyei fejlesztési programok

Forrás: Saját szerkesztés.

Az összehasonlítás egyes tényezői a különböző időszakokban természetesen más jellegűek voltak, ezért egy részük értelmezésére is szükség van (Köteles 2013).

- A nemzetközi gazdasági kapcsolatok mást jelentettek az államszocialista korszakban, hiszen az akkori keret (a KGST) nem piaci mechanizmusokon alapult, míg 2004 után a globális piac határozza meg a fő gazdasági trendeket. Mindkét korszakban közös azonban az alkalmazkodás kényszere és egyben lehetősége.
- Az új helyzetben a világpiacon a hatások szabják meg a nemzeti gazdaságfejlesztési célokat is.

- Békés megye *élelmiszer-gazdasága* a hazai és a KGST-viszonyok között növekvő fontosságú volt. A rendszerváltást követően a túltermelési válsággal küzdő összeurópai piac leértékelte ezt az ágazatot (is).
- *Az innovációs politika támogatottsága* az egypártrendszerben a központi elhatározástól függött – a többpártrendszer viszonyai között számtalan érdek befolyásolhatja azt.
- *A társadalmi tőke* lényegében a társadalmat összetartó szövedék, amelyet a különféle közösségek kapcsolatainak erőssége, azonosságtudatuk és szolidaritásuk mértéke, a társadalmat vezetők iránti bizalom és támogatás, illetve az azonos normák és értékek jellemeznek (Szakáll 2003, 2008; Oláh 2008).
- *Az innovációban való általános érdekelttség* csak rendkívüli esetekben jön létre egy térség vezetői körében. Az 1970–80-as években ilyen időszak volt. A helyi politikák és pártok versengése napjainkban csak ritkán teszi lehetővé a közös érdekű regionális fellépéseket.
- Az innovációs folyamat kibontakozásához hosszabb perióduson át tartósan meglévő/fennmaradó *ösztönző körülmények* szükségesek. (Egy jó főiskola létrehozása például legalább egy évtized szívós munkája.)
- *Az innovációt dinamizálta* például a nagyüzemi mezőgazdaság fejlesztésével járó számtalan egyéni boldogulási lehetőség megjelenése, ami ösztönözte a tanulást. A kényszer (például a munkanélküliség) is kiválthatja az új tudás elsajátítását, de ez inkább csak egyénileg hat.
- Az iskolarendszerben máig nem mentek végbe egyik szinten sem azok a változások, amelyek az *innovációs beállítottságot* segítenék. Emiatt a különféle tudományos intézményekben dolgozó munkatársak szemlélete sem feltétlenül pozitív.
- *A szakapparátusoknak* meghatározó szerepük van a különféle döntések kezdeményezésében és előkészítésében. A szakmai szempontok háttérbe szorulása és a politikai hovatartozás túlértékelése meggyengítette a szakmai beavatkozások színvonalát.
- Mivel ma a különböző pártok és helyi önkormányzatok többnyire saját érdekeiket követik, *hatékony térségi lobbizásra* csak kivételesen kerülhet sor.
- A globális világba tagozódással együtt járt, hogy annak tudományos-innovációs jellemzői (például a monopóliumok kutatási hegemoniája, a tudásközpontok fejlesztése, a különféle termékekben megjelenő technikai innovációk) váltak jellemzővé. Az élet minden területét átformáló hatások azonban nem összegződnek térségi szinten még egy *innovatív fejlesztési stratégia* létrehozásában sem.
- Az előzőkből is következik, hogy a korábbi évtizedekhez képest alapvetően megváltoztak az *innovációs termékek létrehozásának feltételei*. Egyes területeken (különféle termékek előállítás, hatékony regionális üzleti innovációs szervezetek kialakítása, az oktatási szervezetek innovációorientált átalakítása stb.) azonban vannak lehetőségek az újabb felismerésekre.

2. táblázat. Az innováció feltételeinek változásai Békés megyében
(A tényezők érvényesülése 5 fokú skálán értékelve)

Befolyásoló tényezők	1960-as évek	1980-as évek	2004 után
1. A világgazdasági (nemzetközi) kapcsolatok követelményei és trendjei	2	4	5
2. A nemzeti gazdaságfejlesztési prioritások	1	5	3
3. Az előző „helyi” gazdasági potenciál fontossága	2	5	3
4. Az innovációs folyamatok intenzitása a gazdaságban	1	3	4
5. Az innováció politikai támogatottsága	1	5	3
6. A közlekedési infrastruktúra fejlettsége	1	2	2
7. Az innováció helyi infrastrukturális feltételei	1	3	4
8. A társadalom innovációs hajlama, befogadóképessége	1	3	2
9. A társadalmi tőke állapota	1	3	2
10. Hatékonyan működő innovációs szervezetek	-	3	3
11. Közös érdekű innovációs elit	-	3	2
12. A vezetői elit szakmai-emberi minősége, kapcsolatrendszerének jellemzői	1	3	3
13. Az innovációt ösztönző viszonyok megfelelő időtartama	-	3	3
14. Az innovációt erősítő nemzetközi gazdasági, szakmai-tudományos kapcsolatok	-	3	4
15. Az innovációt indukáló pozitív sorsesemények	-	5	2
16. A regionális fejlesztések anyagi támogatása	1	3	3
17. A társadalmi és egyéni érdekeltiségi viszonyok	-	3	2
18. Az innováció vállalati támogatottsága	-	2	2
19. Az innovációra fogékony iskolarendszer, szakmai és tudományos intézmények jelenléte	-	2	2
20. A média szerepe a kutatások elősegítése érdekében	1	3	3
21. Az új tudás szétterjedésének csatornái	1	3	5
22. Az irányító szakapparátusok felkészültsége	1	4	3
23. Hatékony térségi lobbizás	-	3	3
24. Az innovációs tényezők szinergiája	-	2	2
25. Innovációs termékek létrejötte	-	3	2
Összpontszámok	16	81	72

Forrás: Saját szerkesztés.

Az innovációs tényezők áttekintése nyomán kiemelhetők az államszocialista rendszerben jellemző vonások:

- A gazdasági innováció beszorítása a KGST kereteibe. Békés megyében ez elsősorban a mezőgazdaság és az élelmiszer-előállítás igénytelen tömegtermelésének

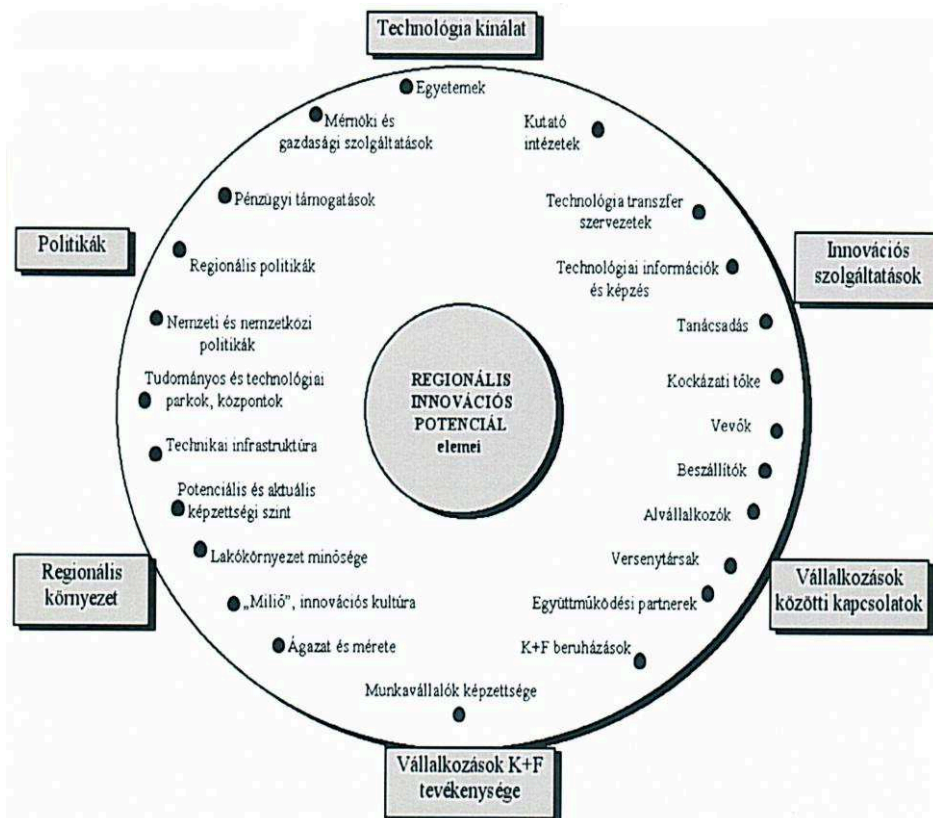
- konzerválódásához vezetett. A termelés hatékonyságának javítása érdekében azonban ekkor is születtek innovációs találmányok és újítások (Köteles 1998).
- A változások irányának, ütemének és határainak *politikai meghatározottsága*. Még a közművelődési terület kutatási eredményeinek és az ezekből következő fejlesztési javaslatoknak is megszabták a határait. (A felülről irányított központi népművelés helyett felvetett „szabadművelődési” gondolatot például határozottan elvetették. Más kérdés, hogy a települések közművelődési tervezése a valóságos települési adottságokra és igényekre épülő változásokkal ugyanúgy a központosított rendszert bontotta szét.)
 - A változásokban kezdeményező szerepet betöltő személyeket megfigyelték és „dossziójuk készen állt arra, hogy felső utasításra intézkedhessenek” (Bereczki E.- interjú 2010).
 - A legaktívabb személyiségek közül néhányan hivatalosan is „beszervezettek” voltak. Bár tevékenységüket elítéljük, néhányuk valószínűleg nem kívánt kárt okozni társainak, hiszen jelentéseiknek semmilyen hatása nem volt környezetükre. Ebből is nyilvánvaló, hogy a központi akarattal szemben nyílt politikai ellenállásra nem kerülhetett sor; a változtatásokat – ha nem is értették azokkal egyet – el kellett fogadni.
 - Amíg a merev központi utasításos rendszer működött, addig a társadalom és az egyén számára érdektelen volt a munka hatékonysága. A decentralizáció előrehaladása és az önálló vállalati gazdálkodás felé tett lépések elsőként a *vezetői érdekeltséget* teremtették meg, majd az érdekeltség fokozatosan kiterjedt a fontosabb munkatársakra is. A társadalom nagyobb tömegeit a háztájiban, illetve a különféle vállalati gazdasági munkaközösségekben szerezhető jövedelem tette érdekeltté az innovációt hordozó modern nagyüzemi termeléshez kapcsolódásban.
 - Az államszocialista rendszer legnagyobb hatású innovációs folyamata a *nagyüzemi mezőgazdaság megteremtése* volt. Ennek hatásai egy évtized alatt átalakították a vidék évszázadok alatt megmerevedett, alig változó társadalmát-gazdaságát és az ott élők életviszonyait. Az innovációs folyamat a termeléstől a fogyasztás módosulásáig, magas szakmai műveltségű új társadalmi csoportok megjelenéséig, a nők munkába állásáig, milliókat érintő felbecsülhetetlen jelentőségű modernizációt váltott ki.
 - Ebben a hatalmas átalakulásban valamennyi innovációs tényező fejlődésnek indult, és a változások egymást erősítették. Esély volt arra, hogy a mezőgazdasági termelés és az élelmiszer-előállítás alapja lesz egy sajátos magyar gazdasági modellnek. Az innovációs folyamat bonyolultságát és ellentmondásosságát tükrözi, hogy a saját korában alapvetően pozitív hatású változássorozat hosszabb távon *negatív hatásokat is indukált*. A termelői folyamatra koncentráló nagyüzemi mezőgazdaság létrehozása nyomán ugyanis a vidéki térség elveszítette multifunkcionális jellegét. Eltűntek a tájfajták, a kisüzemi gazdasághoz kapcsolódó egyéni termékek, a táj sokszínű értéke, a sajátos paraszti életforma, értékrendszer, és átalakult a családi közösség külső funkcionális rendszere.
 - *A tudományos és felsőoktatási intézményhálózat kialakulása* lényegében az államszocializmus sikeres korszakához kapcsolódik. A nagy számban létrehozott

(szak-) főiskolák, kutatóintézetek, különféle tudományos és szakmai szervezetek közvetlenül vagy közvetve az átalakulást szolgálták. A rendszerváltással elvesztették azt az anyagi és társadalmi alapot, amelyre addig épültek. Fennmaradásuk attól vált függővé, hogy képesek-e az új körülmények között olyan új funkciókat kialakítani, amelyeket a gazdasági-társadalmi piac értéknek tekint.

- A változásokban fontos szerepet játszottak az államapparátus, majd a vezető párt-szervek döntés-előkészítésbe bevont értelmiségi csoportjai. Az 1970-es évek reformtörekvéseinek az a *szakértelmiség* adott lendületet, amelynek fiatal tagjai már nem pártkatonaként kerültek különféle szakmai vezetői pozíciókba, sőt olykor párttagok sem voltak. Rekrutációjuk jelentősen módosult: a közgazdászok, jogászok, menedzserek szakmai kompetenciája is meghatározóvá lett az elvárt politikai lojalitás mellett (Lengyel 2007). Nagyobb tudásuk és realista szemléletmódjuk lényeges változásokat indított el a társadalmi-gazdasági problémák okainak felismerésében és annak kezelésében. Pozitív törekvéseik folyamatos támogatást kaptak a különféle központi szervezetek egyik-másik befolyásos főtisztségviselőjétől és a Budapesten élő Békés megyei elszármazottaktól (Szabó F.-interjú 2010).
- Bronfenbrenner körkörös modellje (Bronfenbrenner 1979) komplex képet ad az ember és a környezete kölcsönhatásainak rendszeréről. Ennek megfelelően az ember változási kényszere attól függ, milyen közel vannak hozzá a változások. Az olyan léttérben, amelybe a változási hullámok lecsillapodva jutnak el, nem mennek végbe az életet átformáló megoldások. Ezekben (például Békésben) csak *modernizációs szigetek* jönnek létre.
- A történések is visszaigazolták annak az értelmezésnek a helyességét, mely szerint „...az innováció nem időben egymást követő szakaszok (előzményektől elkülöníthetően kezelhető) sorozata, hanem egy <<körkörös>> folyamat, amelynek bármely pontján jelentkezhet az innováció” (Borsi.–Bajmóczy 2009.: 934).
- Ebből következik, hogy az „ingerszegény” térségekben az innovációk alapvetően egyes kiemelkedő személyiségek körül formálódnak és csak addig maradnak fent, amíg ők tevékenykednek. *Egy tradicionális társadalom és gazdaság viszonyai között a belső innovációk nem vagy csak lassan válnak szervessé.*
- Az 1970–80-as években Békés megyében lényegében megteremtődtek annak a *regionális innovációpolitikának a keretei*, amely alkalmassá vált a különféle modernizációs változások integrálására.
- Kialakult a belső erőforrásokra építő innovatív megyefejlesztési stratégia, megvolt a végrehajtáshoz szükséges politikai támogatottság, és kialakultak a különféle fejlesztési programok, amelyeket a megye VII. ötéves tervi fejlesztési programjában foglaltak egybe.

A regionális innovációt meghatározó tényezők nagyobb része (a szocializmus teremtette változatokban) különféle mértékben rendelkezésre állt a megye fejlesztéséhez (lásd 5. ábra).

5. ábra. A regionális innovációt meghatározó tényezők

Forrás: Koschatzky (1997) alapján Döry (2005).

Évtizedes szellemi építkezés nyomán Békés megye felkészült arra, hogy az elsők között bontakoztassa ki a helyi adottságokra épülő, a versenyképességet növelő gazdasági-társadalmi paradigmaváltást.

Mindez azonban egy olyan átmeneti időszakban alakult ki, amely hamarosan átadta a helyét egy régi-új világnak, amelyben minden gyökeresen megváltozott (Köteles 2013).

Befejezés

A tudományos intézmények ma csupán egyik szereplői a hihetetlenül nagyszámú kutatással és pályázatok írásával foglalkozó szellemi vállalkozói világnak. Létük alapvetően a piaci megbízásoktól függ – ezért hozzáigazodnak környezetük igényeihez, és elsősorban különféle pályázatok elkészítésével váltják aprópénzre páratlan tudásukat. (Kivételt jelentettek az Alföld-kutatói programok és néhány más jelentős szakmai feladat.)

A stratégiai jellegű kutatások vagy egy-egy résztémában elért eredmények azonban többnyire nem realizálódnak, mert még a legalapvetőbb társadalmi-politikai konszenzusokat sem sikerült létrehozni. A projekt támogatási rendszer elvben alkalmas a megújulás elősegítésére, de egyelőre inkább spontán fejlődést generál, és a klaszterek létrehozása sem vezet a stratégiai célok azonosságán alapuló tartós tudáshálózatok kialakulásához.

Mivel az Európai Unió a gazdasági növekedés egyik fontos elemének tekinti a régiók belső fejlődési energiáinak feltárását, meggyőződésünk szerint elkerülhetetlen egy új típusú regionális tudásszolgáltató hálózat létrehozása, amelynek integrátorai a kutatóintézetek és a felsőoktatási intézmények. A békéscsabai intézet egykori működése is jelezte, hogy egy ilyen hálózat nemcsak új tudást közvetít, hanem a modernizáció új lehetőségeit is tudatosítja, és egy valódi demokrácia alternatíváját is előkészíti.

IRODALOM

- Bajmóczy Z. 2008. A regionális innovációs képesség feltárása. Az innovációs képesség értelmezése és számbavétele a tudásalapú gazdaságban. In: Lengyel I.–Lukovich M. (szerk.) *Kérdőjelek a régiók gazdasági fejlődésében*. Szegedi Tudományegyetem Gazdasági Kar Közleményei. JATEpress. Szeged. 527–539.
- Baranyi B. 1999. Múlt a jelenben – a társadalmi megújulás esélyei az Alföldön. In: Baukó T. (szerk.) *Az Alföld a XXI. század küszöbén*. Nagyalföld Alapítvány. Békéscsaba. 329–334.
- Becsei J. 1986. A 20 éves Békési Élet és a megye értelmisége. *Békési Élet* 1: 64–71.
- Becsei J.–Köteles L. 1982. A Békés megyei könyvkiadás szerepe a megye szellemi életének fejlődésében. *Baranyai Művelődés* 3: 30–34.
- Becsei J.–Köteles L. 1983: Áttekintés a Békés megyei könyvkiadásról. *Békési Élet* 4: 457–461.
- Borsi B.–Bajmóczy Z. 2009. Kvantitatív leszakadás, kvalitatív felzárkózás? A hazai regionális innovációpolitika kihívásai. *Közgazdasági Szemle* 10: 933–954.
- Bródy A. 1994: Ódonászat, avagy van-e kétszáz éves ciklus? Beszámoló egy új kutatási kísérletről. *Közgazdasági Szemle* 1: 49–63
- Bronfenbrenner, U. 1979. *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature und Design*. Harward University Press.
- Dőry T. 2005. *Regionális innovációpolitika. Kihívások az Európai Unióban és Magyarországon*. Dialóg Campus Kiadó. Budapest–Pécs.
- Drucker, P. F. 1993. *Innováció és változás az elméletben és a gyakorlatban*. Park Kiadó. Budapest.
- Gáspár L. 1998. *Általános innovációelmélet*. Magyar Innovációs Szövetség. Budapest.
- Kondratyev, V. D. 1985. A gazdasági konjunktúra nagy ciklusai. *Magyar Filozófiai Szemle* 5–6: 559–617.
- Köteles L. 1988. *A Békés Megyei Tanács VB. Tudományos-Koordinációs Szakbizottságának tájékoztatója*. Tudományos-Koordinációs Szakbizottság. Békéscsaba.
- Köteles L. 1998. Békéscsaba évszázadai. In: Käfer I.–Köteles L. (szerk.) *A művelődés évszázadai Békéscsabán*. Békéscsaba Város Kiadása. Békéscsaba. 17–61.
- Köteles L. 1999. Emlékezés a Tudományos-Koordinációs Szakbizottságra. In: Rozsnyai K. – Krasznahorkai G. (szerk.) *Térségfejlesztés és innováció*. Tessedik Sámuel Főiskola Egészségügyi Intézet. Gyula. 9–14.